

Na koncu knjige je še *Kazalo osebnih imen*. Gre za osebe, ki so obiskovale Osnovno šolo Fram in katerih vpisnice oz. matični listi in spričevala so ohranjeni v fondu.

Pokrajinski arhiv Maribor hrani gradivo približno 170 različnih šol, ki so delovale ali še delujejo na njegovem območju. Inventar Osnovne šole Fram je prvi in upamo, da ne tudi zadnji s tega področja. Lahko bi mu sledil inventar katere od mariborskih srednjih šol.

Gordana Šivejš Lipovšek

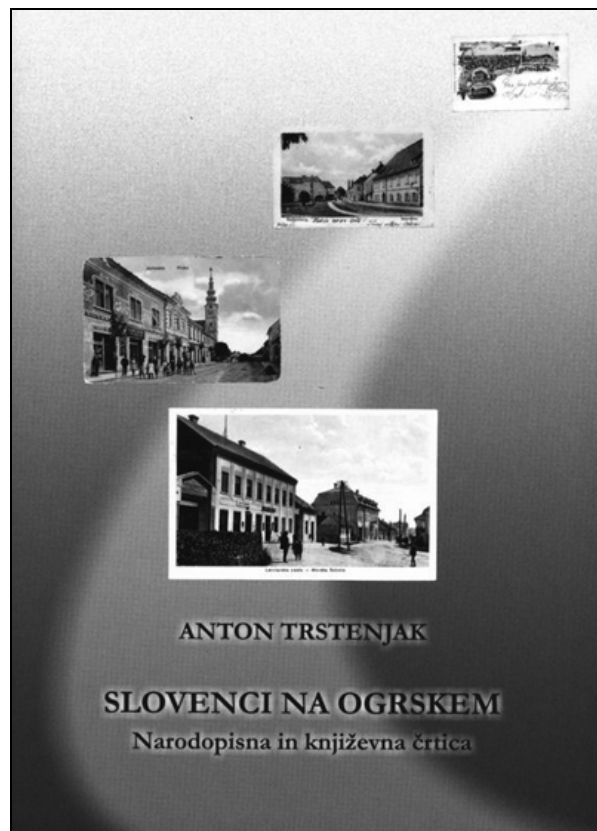
Anton Trstenjak, Slovenci na Ogrskem, Narodopisna in književna črtica, Pokrajinski arhiv Maribor, Viri 5, Maribor 2006, 234 strani

Malokdo pozna Antona Trstenjaka. Ne filozofa, antropologa, psihologa in teologa, ampak njegovega soimenjaka, ki se je rodil in ustvarjal dobrega pol stoletja prej (* 1853 v Krčevini, † 1917 v Ljubljani). Bil je pisatelj, gledališki zgodovinar in organizator. Gimnazijo je končal v Varaždinu, študij pa je nadaljeval na učiteljski šoli na Dunaju; vpisal se je na klasično filologijo in slavistiko. Na Dunaju je usta-

novil tudi Slovensko literarno društvo. V njem so se zbirali slovenski študentje in na srečanjih brali svoja dela. Z njegovim odhodom z Dunaja je društvo prenehalo delovati. Prvo službo si je našel pri grofu Csákyju na Slovaškem; bil je domači učitelj. Tam se je prvič srečal z Madžari in njihovim odnosom do drugih narodnosti (Slovanov). Po vrnitvi v Slovenijo se je želel zaposliti kot tajnik pri Slovenski matici, vendar mu zaradi neopravljenih zaključnih izpitov na univerzi to ni uspelo. Nekaj časa je bil zaposlen na Mahrovem trgovskem učilišču v Ljubljani, pri Trgovski in obrtniški zbornici in Mestni ljubljanski hranilnici kot kontrolor. Nekaj časa je bil tudi urednik Slovana, katerega lastnika sta bila Ivan Hribar in Ivan Tavčar, vendar jima zaradi gorečega rodoljubja in pripadnosti vseslovenski ideji ni bil po godu. V Ljubljani je sodeloval v kulturnih in političnih društvih, pri Slovenski matici je spodbujal izdajanje slovenskega slovstva, bil je predsednik Pevskega društva Ljubljana (leta 1895 je organiziralo srečanje 60 pevskih društev iz Slovenije, Hrvaške in Češke), postavljaval je temelje pevskemu opernemu zboru, skrbel za razvoj slovenske operete in zbiral gradivo za zgodovino slovenskega gledališča.

Posebno se je zanimal za Slovence, ki so živeli na Madžarskem. Lahko trdimo, da je spadal med tiste Slovence, ki so zelo dobro poznali Prekmurje s potovanj ter iz dopisovanj in študija literature. Po Božidarju Raiču, ki je leta 1860 prehodil Prekmurje do reke Rabe, je bil Anton Trstenjak prvi, ki je v drugi polovici 19. stoletja dvakrat obiskal skoraj vse prekmurske kraje, ki so bili tedaj del Ogrske. Svoje popotovanje je začel avgusta 1883. Na terenu zbrano gradivo je dopolnjeval do leta 1903. Njegovo besedilo o Slovencih na Ogrskem bi moralo skupaj z opisom Štajerske iziti v knjigi Slovenske matice že pred 1. svetovno vojno, vendar se to ni zgodilo, ker "štajerski del" še ni bil pripravljen. Na začetku prve svetovne vojne je bila Slovenska matica razpuščena. Medtem je Trstenjak umrl, njegovo besedilo pa ni več ustrezalo programu Slovenske matice, ker je manjkalo poglavje o fizični geografiji, v pozabo pa je šlo tudi zato, ker ni bilo dostopno javnosti.

Na besedilo o Slovencih na Ogrskem je Pokrajinski arhiv spomnil nekdanji sodelavec Viktor Vrbnjak. Zapuščino Antona Trstenjaka hrani rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani pod signaturo Ms 1449. Gradivo je leta 1940 daroval knjižnici dr. Albin Stele, mož Trstenjakove hčerke. V zapuščini so Trstenjakova korespondenca, tuja dela, gradivo, zbirka narodnega blaga, Martjanska pogodba in tiski. Gradivo "*Ogrski Slovenci: narodopisna in književna črtica*" in gradivo za delo "*Ogrski Slovenci*" sta vključeni v Dela. Iz NUK-a je Pokrajinski arhiv Maribor pridobil fotokopije omenjenega besedila. Gradivo je bilo izdano brez pravopisnih in jezikovnih poprav-

kov. Obsežne opombe oz. spremno besedo je napisal Viktor Vrbnjak. V njej je predstavil Antona Trstenjaka, njegova dela in zanimanje za prekmurske Slovence. Obsežno je predstavil tudi usodo njegovega gradiva o ogrskih Slovencih ter druga dela in dela drugih avtorjev, ki so pisali o prekmurskih Slovencih, npr. Božidarja Flegeriča v pesmi Prekmurski glasovi (Zora 1878), kapelskega župnika Jakoba Meška v informativni črtici Prekmurci (Kres 1882), kaplana Andreja Fekonjo v članku Književnost ogrskih Slovencev (Dom in svet 1892), Božidarja Raiča v spisih Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru (Naprej 1863) in Prekmurski književniki pa knjige (Letopis matice slovenske 1869). Vrbnjakovemu besedilu je dodan tudi grafični prikaz prvega in drugega popotovanja Antona Trstenjaka, tako da lahko spremljamo natančni vrstni red krajev, ki jih je obiskal.

Na koncu Trstenjakove črtice je še obsežno kazalo imen in geografskih pojmov v madžarski in slovenski različici, ki so omenjeni v besedilu. Pripravili sta ga Metka Vrbnjak in Gordana Šövegeš Lipovšek.

Trstenjakov rokopis o ogrskih Slovencih obsega devet poglavij: I. Prebivališče Slovencev med Muro in Rabo, II. Potopisne črtice, III. Vas in dom, IV. Narodne jedi, V. Narodna noša, VI. Ženitovanje, VII. Pogreb, VIII. Šolstvo in IX. Književnost.

V poglavju Prebivališče Slovencev med Muro in Rabo (str. 4–16) Trstenjak predstavlja ozemlja, poseljena s Slovenci in Hrvati na Ogrskem (Prekmurje, Medžimurje, Banat, Baranja), dodal je tudi podatke o številu Slovencev, Srbov, Hrvatov, Nemcev, Slovakov in Madžarov v županijah, predstavlja pa še verske in upravne razmere ter asimilacijo Slovencev in Hrvatov.

Najobširnejše je drugo poglavje (str. 17–91) Potopisne črtice. Je tudi najzanimivejše, saj predstavlja avtorjeva doživetja v 24 katoliških in evangeličanskih župnijah oz. v 26 krajih, ki jih je obiskal, njegova srečanja z duhovniki, učitelji in kmeti. Obiskal je: Cankovo, Pertočo, Sveti Jurij, Grad, Gornji in Dolnji Senik, Monošter, Števanovce, Dolence, Gornje Petrovce, Križevce, Kančevce, Pečarovce, Bodonce, Puconce, Martjance, Mursko Soboto, Tišino, Beltince, Lendavo, Črenšovce, Turnišče, Dobrovnik, Bogojino, Tešanovce in Moravce.

Vsak kraj je natančno opisal ter tudi kakšno posebnost ali svojo dogodivščino. Zlasti je bil pozoren na narodnostne razmere med Madžari, Slovenci in Nemci, na socialno podobo naselij, na odnose med pripadniki različnih veroizpovedi ter na sam razvoj v kraju, zapisal pa je tudi najznačilnejša osebna imena in priimke v krajih. Spoznamo lahko posamezne župnike, pastore in učitelje (Jožef Borovnjak, Blaž Zelko, Ivan Berke, Evgen Terplan, Aleksander Jambričević, Rudolf Cipot, Jožef Bagari, Imre Agustič, Marko Žižek, Franc Ivanocy) in njihov odnos do slovenskega jezika in slovenstva. Citiral je besede zna-

nega prekmurskega zgodovinarja, tedanjega župnika na Tišini in narodnega voditelja dr. Franca Ivanocya, ki mu je rekel: *"Mažarsčina ne bode zmagala, ker narod bolj ljubi slovensčino. Na sodišču je potreben mažarski jezik; drugod ga kmet ne potrebuje. Učitelji so med seboj radi Slovenci. Učitelji, rojeni Mažari, naučili so se slovenski, ker brež nje nimajo uspeha. Pred petnajstimi leti je trdil vsak "gospod", da se mora slovenski narod uničiti. Danes je vsak človek uverjen, da slovenskega jezika ni moči zatreči. Prevideli so to sami Mažari."*

Njegovo potovanje po slovenskih krajih je hitro prišlo na ušesa Madžarom, zato je Prekmurje moral zapustiti, še preden je obiskal vse kraje, saj je od madžarske vlade prišla brzozavka, da je treba Trstenjaka prijeti in pregledati vsa njegova pisma, ker domnevajo, da je agitator. Pri begu na štajersko stran mu je pomagal beltinški župnik Marko Žižek, ki mu je tudi povedal za telegram. Katerega leta se je ponovno vrnil v Prekmurje, ni znano, saj opisu kraja, iz katerega je zbežal (Črenšovci), sledi že nov opis (Lendava).

V poglavju Vas in dom (str. 92–103) opisuje prekmursko hišo in hlev, notranjost z inventarjem, gospodarska poslopja in medsosedske odnose. Z etnografskega stališča je ta opis zelo natančna slika notranjosti prekmurske hiše in je odličen vir za rekonstrukcijo bivalne kulture prekmurskega Slovenca ob koncu 19. stoletja.

Četrto poglavje je namenjeno narodnim jedem (str. 110–116), saj spoznamo značilno orodje, poljščine in jedi ter poimenovanja v slovenskem in madžarskem jeziku.

V poglavju Narodna noša (str. 117–120) Trstenjak predstavlja moško in žensko obleko: srakico, prténe lače, kikljo, janko, oplečnjek, fodroš, firtük, ...

Šesto poglavje, poglavje Ženitovanje (str. 121–127), opisuje krst otroka, botra, koline ter poroko, nevestino balo, poročni jedilnik in obleko.

Sedmo poglavje, Pogreb (str. 128–132), opisuje pogrebne obrede, posebno obširno navado na Gornjem Seniku.

Osmo poglavju je namenjeno šolstvu (str. 133–141). Zapisal je, da šole niso bile na "zdravi podlagi", ker niso temeljile na maternem jeziku učencev, ampak je bil njihov edini cilj pomadžarjenje slovenskih otrok. Opisuje tudi spremembo zakonov o šolstvu, učbenike, učni uspeh učencev, načine in (ne)uspehe madžarizacije, šolska poslopja, nekaj odstavkov pa je namenil tudi šolam na Štajerskem in Primorskem. Skrbela sta ga predvsem nemški in italijanski jezik.

Zadnje, deveto poglavje, Književnost (str. 142–194), opisuje razmere, v katerih se je rodila prekmurska književnost in vpliv protestantskih in katoliških pisateljev na razvoj književnosti v Prekmurju. Podrobno opisuje kar 22 piscev ter predstavi njihova dela: protestantskega pisca Franca Temlina, učitelja

Mihala Severja, pisatelja, prevajalca in učitelja Štefana Küzmiča, nabožnega pisatelja in učitelja Mihala Bakoša, protestantskega teologa in pisatelja Mikloša Küzmiča, pisatelja Štefana Szijártoja, nabožnega pisatelja Mihala Barlo, pastolja Jurija Cipota, pisatelja in župnika Jožefa Košiča, evangeličanskega pastolja in pisca Aleksandra Terplana, pastolja, učitelja in pisatelja Janoša Karđoša, učitelja Štefana Lülika, nabožnega in zgodovinskega pisatelja Franca Žbulla, kaplana in pisca Jakoba Sabarja, pisatelja Štefana Slamarja, prvega prekmurskega slovenskega novinarja Imreta Augustiča, župnika Marka Žižka, nabožnega pisatelja Štefana Žemljčiča, župnika Ivana Berketa, nabožnega pisatelja Jožefa Borovnjaka, župnika Jožefa Bagarija in zgodovinarja dr. Franca Ivanocya.

Rokopisu je dodana tudi kopija tretje strani vprašalnika, ki ga je Trstenjak najverjetneje sestavil sam, da bi ga poslal možnim informatorjem, da bi odgovorili na različna vprašanja, povezana z etnologijo določenega kraja. Dr. Helena Ložar Podlogar domneva, da bi naj to bil prvi etnološki vprašalnik v slovenskem jeziku. Poleg vprašalnika je objavljeno tudi pismo, ki ga je Anton Trstenjak pisal župniku Jožefu Borovnjaku na Cankovo dne 28. oktobra 1883, dva meseca po svojem prebegu na Štajersko.

Z izdajo Trstenjakove črtice o Slovencih na Ogrskem so Prekmurci dobili še en pomemben vir za raziskovanje svoje zgodovine ob koncu 19. stoletja. Njegov rokopis ima velik pomen za razvoj kulturnozgodovinskega, jezikovnega, narodopisnega in sociološkega raziskovanja Prekmurja in je zanimivo branje za vsakega Prekmurca, ki želi spoznati življenje, ki so ga živeli Prekmurci pred slabimi sto dvajsetimi leti.

Gordana Ševeš Lipovšek

Jure Maček, Korespondenca dr. Lavoslava Gregorčca, Pokrajinski arhiv Maribor, Inventarji 15, Maribor 2007, 213 strani

Knjiga višjega arhivista Jureta Mačka v zbirki Inventarji 15 predstavlja prvo knjigo inventarja fonda Lavoslava Gregorčca. To je eden od 320 osebnih fondov, ki se nahajajo v Pokrajinskem arhivu Maribor. Gregorčcova ohranjena korespondenca obsega devet tehničnih enot.

Jure Maček je gradivo fonda strokovno popisal na ravni dokumenta ter ga obogatil z dodatnimi podatki, ki so za uporabnike oziroma javnost koristni. Na 213 straneh predstavlja korespondenco Lavoslava Gregorčca (1839–1924), enega pomembnejših štajerskih Slovencev 19. in 20. stoletja. Rodil se je v Destrniku v

Slovenskih gorica, postal kaplan, profesor teologije, dekan, knezoškofijski svetnik, kanonik in poslanec državnega zbora, uveljavil pa se je tudi kot borec za slovenske narodnostne pravice ter interese kmečkega prebivalstva.

Gregorčcovi korespondenti so v tej prvi knjigi razvrščeni po abecednem redu od A do N, korespondenca pošiljateljev pa je urejena kronološko. Vsaka popisna enota vsebuje najprej signaturo (tj. številka tehnične enote oziroma arhivske škatle, v kateri je pismo, vsebinska razdelitev fonda po posameznih korespondentih in zaporedna številka dokumentov, kot so fizično razvrščeni v fondu. Signaturi sledi naslov (tj. priimek in ime pošiljatelja; vendar v redkih primerih ju ni bilo mogoče povsem razbrati), kraj in datum (kolikor sta bila navedena in čitljivo napisana), obseg popisne enote (velikost lista in število strani), jezik in pisava poslanega pisma ter (na kratko) vsebina oziroma zadeva.

Kot jezik korespondence je bila največkrat uporabljena slovensčina, uporabljene pa so bile tudi nemščina, latinščina, italijanščina in hrvaščina.

Pisava je največkrat latinica, vendar se najde tudi gotica. Največ je rokopisov, nekaj pa tudi tipkopisov.

V opombah so pojasnjeni nekateri splošni pojmi oziroma bistveni vsebinski elementi, ki se pojavljajo v posameznih pismih, prav tako so predstavljene nekatere osebnosti, o katerih je govor v korespondenci. Podrobneje se lahko bralec seznanil tudi s pošiljatelji

